

ІСТОРІЯ ЗНАМЕНИТОГО ВИРОБНИЦТВА, ЗАШИФРОВАНА В ТОВАРНОМУ ЗНАКУ

Антоніна Ферчук

Музей правової охорони інтелектуальної власності

Український інститут інтелектуальної власності

Продовження серії розповідей про історичні бренди на землях сучасної України.

Відомий вислів «клеїти/вішати ярлики», як правило, вживають, коли йдеться про шаблонні характеристики з відтінком осуду. Предмет, про який піде мова далі, якраз клеїли в буквальному розумінні слова, бо йдеться про товарний ярлик. А зашифрована в ньому інформація зберегла характеристики лише схвальні та може чимало розповісти про досягнення виробників продукції, на яку такі ярлики й клеїли.

У другій половині XIX ст. у магазинах багатьох міст Російської імперії можна було побачити конусоподібні цукрові «голови», загорнуті в синій папір (його й називали «цукровий»), на якому виблискували золотом або сріблом фігурні ярлики з написом «Городищенского завода Бр. Яхненко и Симиренко». Означений цукровий завод належав відомому торговому дому «Брати Яхненко і Симиренко», якому належали магазини в Одесі, Києві, Кременчуці, Єлисаветграді, Харкові, Москві, Нижньому Новгороді. Також фірма мала власні товарні склади в Миколаєві та Севастополі. Такий ярлик (або етикет) підлягав реєстрації в Департаменті торгівлі й мануфактур та прирівнювався до товарного знака. З метою запобігання фальсифікації товару, коли «голову» цукру іншої сортності невідомого виробництва шахраюваті продавці загортали у фірмовий папір з ярликом відомого підприємства, виробники

почали ставити тавро, яке дублювало ярлик, із зазначенням сорту, ділянки або партії варіння безпосередньо на продукт. За подробицю товарних позначень передбачалося кримінальне покарання. Городищенський цукровий завод, зведений 1848 року, на момент запуску був найбільшим у Європі серед підприємств відповідного профілю – як за масштабом семиповерхового корпусу із цехами, так і за обсягом виробництва. Продукцію з прізвищами Яхненко-Симиренко на товарному ярлику добре знали не тільки в імперії, а й поза її межами, адже вона не раз презентувалася на міжнародних промислових виставках.

Родинний бізнес Яхненків-Симиренків розпочинався в період між 1815–1820 роками з торгівлі полотном, зерном, борошном. На початку XIX ст. уродженець Сміли Михайло Яхненко із синами Кіндратом, Степаном, Терентієм та зятем Федором Симиренком родом з Городища, спромігшись викупитися з кріпацтва, узяли кредит та орендували два млини й крупорушку. На початку 1830-х років засновників торгового підприємства вже зачислили до другої гільдії (1832) купців Одеси, а з 1842 рік – до першої гільдії. На початку 1840-х років вони почали торгувати цукром і невдовзі вирішили зайнятися цукроварінням.

Першу цукроварню запустили в дію 1843 року в Ташлику. Це був перший паровий завод у державі. Заводські корпуси зводили із цегли, виробленої на власній цегельні. Коли вже діяв Городищенський завод, 1849 року, побудували в Млієві Київської губернії машинобудівний завод з виготовлення обладнання та комплектуючих для цукрової промисловості. На цьому підприємстві 1851 року також збудували металеві річкові пароплави «Українець» та «Святослав», які транспортували продукцію фірми по Дніпру.

Головна контора фірми розташовувалася в Млієві, неподалік головного заводу. Там само звели житловий квартал, спроектований французькими архітекторами, для заводчан. Квартал був оснащений газовим освітленням вулиць, водогоном та каналізацією. Там діяли лікарня, аптека, лазня, різні магазини. Продумані були не тільки побут, але й дозвілля працівників підприємства, до їхніх послуг була бібліотека та навіть театр.

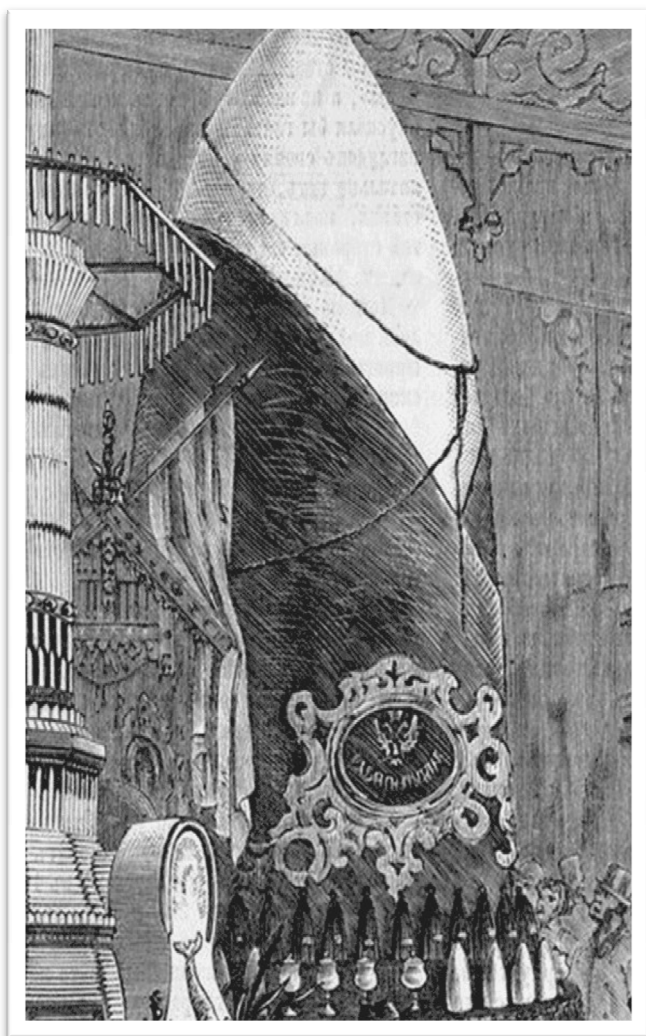
1857 року в Городищі коштом підприємців відкрили приходське училище, де викладання велося за програмою технічних училищ. Після 1860 року при училищі організували недільну школу для дорослих.

Продукція Городищенського заводу неодноразово експонувалася на мануфактурних виставках Російської імперії. У путівнику Московської виставки мануфактурних виробів Російської імперії, Царства Польського та Великого Князівства Фінляндського 1853 року зазначено, що одеські купці першої гільдії Кіндрат Яхненко та Федір Симиренко представляли бурякоцукровий та рафінадний завод при містечку Городище Київської губернії Черкаського повіту, збудований 1848 року, який виробляє щороку до 480 000 пудів рафінаду. Зазначено також, що на двох інших заводах того

самого повіту, у с. Ташлик та Руській Полянці піску, – до 25 000 пудів щороку. Наголошено, що Городищенський завод приводився в дію п'ятьма паровими машинами, а кількість робітників – 350 чоловік. Експоненти виставили на суд публіки та виставкових експертів чотири «голови» бурякового цукру 1–4 сортів. У якості нагороди за представлену якісну продукцію виставковий комітет удостоїв експонентів права використання державного герба. Тепер фірма Яхненків та Самиренка мала право зображувати на своєму товарному знаку двоголового імперського орла, про що й свідчить його зображення з датою «1853» у лівій частині фірмового ярлика.

Авторитет фірми зростав, росли його статки, міцнішав суспільний статус родини підприємців. Засновники не тільки докладали багато зусиль до виробництва та зростання прибутків, але й постійно займалася благодійництвом.

1855 року, згідно з царською грамотою від 24 грудня, одеські купці першої гільдії Яхненки та Самиренко з родинами були зараховані до стану потомствених почесних громадян, запровадженого царським маніфестом від

10 квітня 1832 року. Право на отримання почесного громадянства, зокрема, купецтво отримувало в разі перебування у званні купців другої гільдії упродовж 20 років, чи 10 років у першій гільдії, та володіння значними мануфактурами або фабриками.

14 липня 1858 року, коли родинне підприємство було вже добре відоме й набирало дедалі більших обертів, засновники здійснили юридичне оформлення торгового дому.

На фірмовому ярлику Городищенського заводу з правого боку витиснене зображення ще одного двоголового орла, під яким позначено рік «1870», що відповідає року проведення Всеросійської мануфактурної виставки в С. Петербурзі.

Конкуренція того року була шаленою. Експонентами цукру тільки від «Південно-Західного

краю» були: графи Бобринські, Браніцькі, князь Воронцов, колишній київський цивільний губернатор Іван Фундуклей, підприємці брати

Терещенки, Ізраїль Бродський, Іван Харитоненко, Товариство київського цукрорафінадного заводу. Більшість з названих конкурентів виробництво цукру розпочали в 1850–1860-і роки.

За висновками експертів, виставковий комітет удостоїв (удруге) торговий дім «Брати Яхненки і Симиренко» привілею використовувати державний герб з формулюванням: *«за отличный рафинад при обширном производстве и большой известности, которою пользуется фирма на юге России»*. Золота медаль за кращий цукор тоді дісталася Товариству київського цукрорафінадного заводу.

На згаданому фірмовому ярлику вміщені також аверсні та реверсні зображення чотирьох виставкових медалей, якими в різні роки нагородили фірму за її продукцію.

Всеросійська мануфактурна виставка 1861 року проходила у С. Петербурзі. Як зазначено у виставковому довіднику, першокласними експонентами рафінаду знавці визнали «Яхненка (Яхно) та Симиренко», як за найвищу якість цукру, вищу навіть порівняно з Молво (назва першосортного рафінаду за прізвиськом петербурзького цукрового фабриканта Я. Молво), так і за значущість їхнього «величезного заводу у місцевому краї». На відзнаку експонентам вручили іменну медаль «За трудолюбие и искусства» із зазначенням назви фірми на реверсі та портретом імператора Олександра II на аверсі.

Ще одна медаль – із зображенням двоголового імперського орла на аверсі – Імператорського товариства любителів природознавства при Московському університеті (засноване 15 жовтня 1863 року), отримана Торговим домом «Брати Яхненко і Симиренко» 1872 року за участь у Московській політехнічній виставці, яка проходила з 30 травня до 1 вересня. Експозиція налічувала 25 відділів, у яких були представлені 12 тисяч експонентів (у т.ч. 2 тисячі іноземних). Як видно, і серед такого розмаїття продукція з Городища не залишилася непоміченою, а була відзначена виставковим комітетом високою нагородою.

Витиснена на ярлику праворуч медаль з профільним портретом кайзера Франца Йосипа – нагорода Всесвітньої промислової виставки 1873 року у Відні. У виставковому путівнику по Руському відділу торговий дім «Брати Яхненко і Симиренко» представлений під 23-м номером у IV групі «Харчові продукти фабрично-заводського виробництва» продукцією Городищенського заводу – цукор сирець та рафінад. Рік заснування заводу вказаний чомусь 1847. При цьому повідомлялося, що торговому дому також належать заводи Черкаського повіту Русько-Полянський та Ташлицький, у Чигиринському повіті – Олександрівський. Окрім того, у довіднику зазначалося, що фірмою виробляється рафінаду від 370 т до 450 т, на суму від 2 900 000 до 3 600 000. Усі заводи, як написано в довідці про їх оснащеність, діяли паром, який виробляли 35 паровиків у 40 сил, 31 парова машина – 424 сили, 426 гідравлічних пресів, випарних та згущувальних апаратів – 23, центробіжних

машин – 50, фільтрів – 61. На заводах фірми працювало від 2 800 до 3 000 чоловік.

Четверта медаль, зображена на ярлику в центрі, з портретом принца Альберта Едварда на аверсі, – Золота медаль Міжнародної виставки мистецтва, промисловості та винаходів 1873 року в Лондоні. На тій виставці торговий дім «Брати Яхненко і Симиренко» виставили свою продукцію під егідою новоствореного Київського відділення Руського технічного товариства, членом якого був тодішній керівник сімейного бізнесу В.Ф. Симиренко.

Торгово-промислові та сільськогосподарські виставки в ХІХ ст. були важливою подією суспільного та економічного життя держави. Фабриканти, як правило, попри те, що участь у виставках обходилася недешево, усвідомлювали користь від виставкових заходів. Часом експоненти прагнули вибороти там нагороду заради того, щоб мати можливість ставити зображення медалей на продукції, у рекламних оголошеннях, на фірмових бланках та вивісках.

Не можна не пригадати інноваційну діяльність, яка проводилася на фірмі ще з 1840-х років. Так, старший син Федора Симиренка Платон, наділений конструкторським талантом, удосконалив і налагодив закордонне устаткування на Ташлицькому заводі, що згодом дозволило розпочати випуск апаратів власного виробництва. Уже за керівництва Василя Федоровича Симиренка 15 грудня 1873 року на ім'я Торгового дому «Брати Яхненко і Симиренко» був виданий привілей Російської імперії на винахід «Пристрій для змащування вертикальних валів». А 1876 року привілей на випарний апарат власної конструкції видали на ім'я самого винахідника В.Ф. Симиренка. Важливою перевагою нового апарата експерти визнали наявність чотирьох парових камер, з яких конденсована вода відділялася негайно. 1975 року на Мліївському механічному заводі розроблено та виготовлено горизонтальний решофер конструкції В.Ф. Симиренка. У переліку привілеїв на винаходи, виданих у Російській імперії, є розробки В.Ф. Симиренка різних років. 9 листопада 1877 року виданий привілей 77 на «Удосконалення в обладнанні випарних апаратів для цукрового виробництва». 24 лютого 1883 року потомственному почесному громадянину В.Ф. Симиренку з містечка Городище Київської губернії Департамент торгівлі і мануфактур видав привілей на винахід «Нагрівальний апарат для рідин або конденсатор для пару».

1887 року в Млієві представник третього покоління родини Яхненків-Симиренків Лев Платонович Симиренко на базі закладених батьком саду та дендропарку організував розсадницьке господарство, де проводив наукові дослідження та зібрав одну з найвідоміших у Європі колекцій цінних сортів плодово-ягідних та декоративних культур. Виведений Платоном Федоровичем новий сорт яблук син удосконалив та назвав «Ренет зелений Платон Симиренко».

З початку 1860-х могутня фірма Яхненків-Симиренків, до управління якою вже підключалося друге покоління великої родини, почала зазнавати й невдач. Не сприяла розвитку економічна криза, яка торкнулася багатьох успішних підприємців. Давалися взнаки значні витрати на благодійність та соціальні програми, збільшувалися борги. Росла конкуренція, 1845 року в імперії діяло 206 цукрових виробництв, 1860 – 432. Конкуренція плодила недоброзичливців. Дивна історія з втратою облікової документації відповідальним працівником фірми на зворотному шляху з київських Контрактів призвела до поширення чуток про платіжну неспроможність торгового дому, ледве чи не банкрутство. За цією прикрістю не забарилися проблеми з кредиторами та орендодавцями земель. Непоправної шкоди сімейному бізнесу завдала низка смертей керівників та фундаторів фірми упродовж 1863–1868 років, коли з життя пішли спочатку ще молодий Платон Симиренко, а потім один за одним Терентій (1866) та Кіндрат (1868) Яхненки, Федір Симиренко (1867) – усе старше покоління клану. Спадкоємці почали виводити свої частини з бізнесу, відчувалася нестача капіталу. Звернення до уряду щодо позики було безрезультатним. З 1868 року діяльність фірми змушений був очолити молодий Василь Симиренко, згодившись на це тільки для того, щоб розплатитися з боргами підприємства.

У 1880-і роки «мільйонна справа» дійшла до остаточного завершення. Урешті для покриття боргів продали та вивезли заводське обладнання, будівлі віддали під казарми, частину нові власники розібрали на цеглу. 1888 року торгово-промислова фірма родини Яхненків-Симиренків припинила своє існування.

Василь Федорович Симиренко зосередив зусилля на власному Сидорівському цукровому заводі, продовжив винахідницьку діяльність, просвітництво та меценатство.

Ще один нащадок великої родини – Семен Степанович Яхненко – деякий час долучався до управління сімейними справами, але після смерті батька 1842 року вивів свою долю з бізнесу й зосередився на громадській діяльності. Багато років обирався гласним міської думи Одеси, а упродовж 1860–1863 років обіймав посаду міського голови Одеси. Міський голова С.С. Яхненко багато зробив для благоустрою міста та запровадження міського самоврядування.

Рід засновників торгового дому «Брати Яхненко і Симиренко» дав світу багато достойних людей та фахівців своєї справи, утім це вже тема для іншої оповіді.

У публікації використано фрагмент гравюри Л. Серякова за малюнком М. Соколова «Велетенські свічка та цукрова голова в експозиції Всеросійської мануфактурної виставки 1870 року»